

Сектор безпеки України: аспекти трансформації

Федір Саганюк,

кандидат юридичних наук

Ігор Романов,

кандидат військових наук

Володимир Троцько,

кандидат військових наук

Ігор Вещицький,

здобувач вченого ступеня

кандидата військових наук

У статті розглядаються окремі аспекти окреслення понятійно-категорійного апарату сектора безпеки України, визначення його структурних елементів (компонентів) і їх взаємодії, обрису загальної його моделі та конструкції.

Проблема формування понятійно-категорійного апарату

Забезпечення воєнної безпеки і оборони України в нинішніх умовах – одна з найбільш актуальних проблем держави. Аналіз нормативно-правових актів і наукових публікацій з воєнної тематики переконує в необхідності розроблення єдиного понятійного апарату, бо різне тлумачення одних і тих же визначень призводить до серйозних непорозумінь [1]. У [2], зокрема, зазначається, що більшість визначених законодавчими та іншими нормативно-правовими актами термінів потребує уніфікації та суттєвого уточнення. Адже невирішеність цих проблем негативно впливає на формування правового поля держави. У [3] відзначається, що „за глибинних трансформацій сектора безпеки та Воєнної організації держави (далі - ВОД), відсутність чітких та офіційно визнаних понять, їх суперечливе застосування в різних документах тощо, стримує формалізацію державної політики та державного управління, ... не сприяє його ефективності”.

Поняття **сектор безпеки** вживається в літературі з початку 1990-их років, коли стало зрозумілим, що спектр загроз зміщується від суто військових до таких, що мають невійськове походження: тероризм (усі його прояви), техногенні, екологічні, економічні та інші катастрофи. Рушійною силою цих змін визнано глобалізаційні процеси. А для адекватної відповіді

на новий спектр загроз, якщо мати на увазі обмежені ресурси держави, необхідно спочатку зрозуміти їх природу, сутність і спрямованість.

Певний поштовх для офіційного впровадження поняття „сектор безпеки” дала Стратегія національної безпеки України [4, п. 3.7]. Однак наука в Україні стосовно реформування і трансформації сектора безпеки в силу певних негативних політичних процесів суттєво відстає від напрацювань у країнах Заходу.

Донині поняттями, які офіційно вживаються у цьому секторі, були і є „сфера національної безпеки та оборони”, „сфера воєнної безпеки”, „воєнна сфера”, „Воєнна організація держави” тощо. Вони вживаються у різних нормативно-правових актах і не втратили своєї актуальності й досі. Однак поняття „сектор безпеки” застосовується дедалі більше, зокрема й у контексті реалізації прийнятої недавно Стратегії національної безпеки України. На жаль, у багатьох наукових джерелах це поняття трактується розширено, є спроби охопити ним всю систему національної безпеки держави або підмінити це поняття іншим, або звести його лише до однієї сфери (воєнної) чи структурного компонента (суб'єкта забезпечення воєнної безпеки) [3, с. 50 – 61; 7].

У [3] висвітлено різні підходи до формування категорійно-понятійного апарату сектора безпеки.

Один з найпростіших (але часто найгірших за можливими наслідками) підходів ґрунтується на простому запозиченні іноземних понять безвідносно до умов їх створення і застосування, відповідного обґрунтування та врахування особливостей України. Внаслідок цього виникає неузгодженість, а іноді й суперечливість категорійно-понятійного апарату, його невідповідність умовам України, складність чи неможливість застосування і, зрештою, відторгнення.

Інший підхід ґрунтується на методі порівняльного аналізу, згідно з яким досліджують сукупність близьких за своєю сутністю і змістом понять, що стосуються того ж предмета (явища, події, процесу тощо). За результатами порівняльного аналізу можна відібрати одне з відомих понять (прототип), що найоптимальніше відповідає визначеному критерію (критеріям) та умовам України, за необхідності – з подальшим його уточненням.

Третій підхід стосується формулювання поняття шляхом його „синтезу за сукупністю відомих понять-аналогів, враховуючи особливості країни (сфери), де передбачено його застосування”.

Четвертий підхід стосується необхідності вироблення нових понять, „якщо умови так змінилися, що застосування відомих понять у традиційному контексті неможливе або вони настільки специфічні, що не дозволяють безпосередньо застосувати категорійно-понятійний апарат інших країн, або взагалі відсутні будь-які поняття-аналоги”.

Серед зазначених у [3] підходів не бачимо **нормативно-правового**, який би ґрунтувався на застосуванні понять, визначень і моделей, закріплених у законодавчих та інших нормативно-правових актах, що зараз, на жаль,

часом позначається на наукових дослідженнях (зокрема й у [3; 7]), а тим більше в роботі деяких відповідальних посадовців, що викликає правові колізії, схоластику у визначеннях тих чи інших категорій, неправильного їх тлумачення, а відтак і неправильного застосування на практиці. А це, як ми вважаємо, негативно позначається на розробці Державної програми та Концепції розвитку Воєнної організації держави, Стратегії воєнної безпеки України. Цих нормативно-правових актів і досі, в тому числі й з наведених причин, немає.

У науковій літературі все ще не існує єдиного підходу до визначення поняття „воєнна безпека”. У [17] прискіпливо, на наш погляд, проаналізовано численні формулювання науковцями цього поняття. Одні автори формулюють воєнну безпеку як „відсутність небезпеки” чи воєнної загрози. Інші визначають це поняття як стан міжнародних відносин і обороноздатності держави, систему гарантій суверенітету, територіальної цілісності і захисту національних інтересів тощо. На основі цього аналізу робиться висновок, що існуючі поняття воєнної безпеки „цілком не відповідають вимогам науковості, формальної та діалектичної логіки, вони є невизначеними, що обмежує можливості створення моделей воєнної безпеки” [17, с. 19 - 21]. Разом з тим, тут же формулюється аналогічне, на нашу думку, бачення поняття воєнної безпеки як „динамічної системи управління воєнно-політичною обстановкою з метою досягнення життєво важливих національних інтересів та національної безпеки держави шляхом використання політичного, економічного, соціального і власне воєнного ресурсів всередині держави у локальному, регіональному і глобальному масштабі” [17, с. 22 - 23]. Неважко помітити, що всі наведені формулювання, у тому числі й останнє, не відповідають офіційно прийнятому в Україні погляду, за яким „воєнна безпека України” – це „стан захищеності національних інтересів, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили”; як „складова національної безпеки України” [12, п. 4].

Не існує нині єдиного підходу навіть до визначення поняття „безпека”. Різні підходи [8] умовно можна поділити на три групи.

1. Визначення, які словники та інші енциклопедичні видання тлумачать як **певний стан** або як **функцію**.

2. Дехто схильний визначати це поняття через його **системні властивості**.

3. Визначення, закріплені у нормативно-правових актах, тлумачать безпеку як **відсутність ризику чи стан захищеності від ризиків та загроз** у певних сферах життєдіяльності держави, що дає можливість виділити у сфері національної безпеки певні її (безпекові) підсистеми чи види: державну, економічну, екологічну, продовольчу, інформаційну, воєнну, прикордонного простору, ядерних об’єктів; експлуатації промислових, сільськогосподарських і військових об’єктів, споруд та інженерних мереж; особисту безпеку людини і громадянина тощо [9; 12].

В результаті досліджень суті поняття „безпека” та процесу її забезпечення науковці змогли не тільки представити її як цінність, а й говорити про специфічні обмеження, які можуть впливати на вибір засобів, способів та методів її забезпечення, а отже й на характер та **межі діяльності** і взаємовідносин **суб'єктів** та **об'єктів** безпеки. Все це дає підстави для висновку, що воєнна безпека, як і сам сектор безпеки, має певні загальні структурні елементи чи компоненти, а саме **об'єкт, суб'єкт, об'єктивну та суб'єктивну сторони (схема 1)**. Саме такий підхід, на нашу думку, реалізовано в Законах України „Про основи національної безпеки України” [9], „Про оборону України” [10], „Про організацію оборонного планування” [11], у Воєнній доктрині України [12] та в інших нормативно-правових актах сектора безпеки.

Аналіз підходів щодо визначення й сутності сектора воєнної безпеки засвідчує, що у нас ще не визначено узагальнених алгоритмів, які б відображали конкретний стан її захисту, тобто стан захищеності національних інтересів від загроз воєнного характеру. Для виконання цих завдань необхідні відповідні фахові наукові дослідження, а також закони, концепції, стратегії та методологія, відпрацювання яких неможливе без визначення базових термінів (понять), удосконалення правових основ забезпечення воєнної безпеки за сучасних геополітичних та воєнно-політичних умов.

Окреслення структурних елементів (компонентів) сектора безпеки

Під структурою системи безпеки розуміють множину необхідних взаємозв'язків і взаємовідносин між елементами, що характеризують її склад і основну мету [13 с. 30]. Порядок же розташування елементів в реальних системах безпеки, їх взаємодія, а також її приведення в потрібний стан в процесі цілеспрямованої діяльності знаходить своє відображення в такому понятті, як структура системи.

Автор [3] стверджує, що, „згідно з методологією системного аналізу, формулюванню понять ВОД і сектора безпеки має передувати: визначення структури цих понять (з яких взаємозв'язаних частин мають складатися поняття ВОД і сектор безпеки); визначення множини допустимих компонентів цих організацій, методів та засобів їх застосування і структур; формулювання головної мети (призначення) кожної з організацій та їх компонентів як один з попередніх результатів формалізації державної політики і державного управління у сфері забезпечення національної безпеки, розробка систем критеріїв відбору претендентів та правил їх включення до складу ВОД і сектора безпеки; визначення взаємозв'язків ВОД і сектора безпеки із зовнішнім та внутрішнім середовищем тощо” [3, с. 55 - 56].

Не важко помітити у цьому трактуванні певний сумбур і схоластику, зокрема щодо „визначення множини допустимих компонентів цих організацій”, „розробки систем критеріїв (якогось?) відбору претендентів

та правил їхнього **включення** до складу ВОД і сектора безпеки”, тоді як вони не „відбираються”, а визначаються або залучаються на певний небезпечний період чи час **за законом** для виконання передбачених законом же функцій чи завдань тощо. Саме такої точки зору дотримуються не тільки автори цієї статті, а й інші фахівці, яку вони обґрунтували на науково-практичній конференції з проблем розроблення Концепції Державної програми розвитку Воєнної організації держави 25 жовтня 2007 року у Національній академії оборони України.

У [3], незважаючи на дещо, як на нашу думку, теоретичну плутанину, зазначена вище теза [3, с. 55 - 56] має і певні позитиви, зокрема щодо визначення елементів чи компонентів сектора безпеки тощо. Що стосується згаданого там якогось „відбору претендентів на компоненти сектора безпеки та ВОД”, то автор [3] сам спростовує цю тезу і стверджує, що, „як правило”, ці претенденти уже й до того відомі: вони „можуть легітимно застосовувати силові та воєнні методи для захисту національних інтересів, а також органи управління ними”.

Окрім цього, у [3] визнається, що сектор безпеки може включати й несилові компоненти, такі як сукупність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, оборонно-промисловий та науковий комплекси тощо, які в мирний час ніби мають переваги перед силовими [3, с. 56].

Тут потрібно зазначити, що законом жодних переваг для цих елементів не передбачено, бо такі органи визначаються або залучаються до відповідного компонента сектора безпеки законом для виконання певних завдань забезпечення воєнної безпеки як у мирний, так і в загрозливий чи у воєнний час [9; 10; 12].

У [3, с. 54] також стверджується, що у чинній нормативно-правовій базі взагалі немає офіційно визначення сектора безпеки, незважаючи на його застосування у стратегічних документах з розвитку системи забезпечення національної безпеки (далі - СЗНБ). Але що саме розуміється під такою системою, тут не наведено.

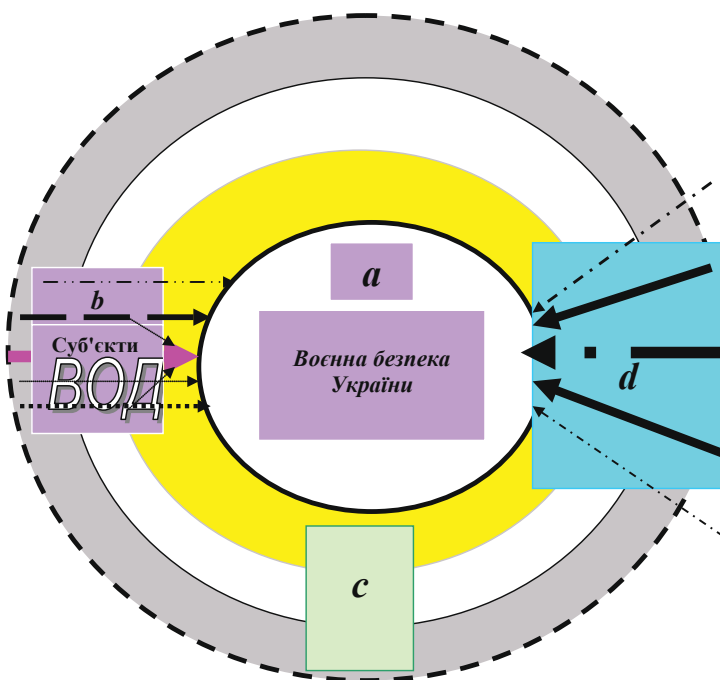
Стосовно трансформації сектора безпеки України у [3, с. 54], з посиланням на думку західних вчених та фахівців, зазначається, що їх підхід неможливо застосовувати безпосередньо в Україні, але можна адаптувати до українських умов, враховуючи знову ж таких суб'єктів СЗНБ, як ВОД, правоохоронні, розвідувальні і контррозвідувальні органи, оборонно-промисловий та науковий комплекси тощо. Тобто тут знову сектор безпеки ідентифікується лише з одним його елементом (компонентом) – суб'єктом СЗНБ. Аналогічний (і хибний, як на нашу думку) підхід до визначення сектора безпеки застосовано і в [7, с. 23]: тут вживається термін „суб'єкти сектора безпеки”.

Із досліджень інших науковців [2; 5; 6; 8; 15; 17] та з аналізу нормативно-правових актів видно, що „сектор безпеки” – це інтегральна категорія, яка має такі структурні елементи (компоненти): а) об'єкт; б) суб'єкти; с)

межі (сфери) сектора безпеки (об'єктивна складова); d) загрози воєнного характеру (суб'єктивна сторона) (схема 1).

Схема 1

Структурні елементи (компоненти) сектора безпеки України

Об'єктом сектора безпеки України вбачається власне воєнна безпека України, національні інтереси держави. Саме так визначено законом [9] та Воєнною доктриною України [12].

До основних об'єктів національної безпеки у [13, с. 18] відносять: особистість – її права й свободи; суспільство – його матеріальні й духовні цінності; державу – її конституційний лад, суверенітет і територіальну цінність. А це, згідно з законом, [6] не що інше, як певні національні інтереси держави, „життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу..., визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток” [6, ст. 1].

Стан захищеності визначених законом національних інтересів України, її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності від посягань із застосуванням воєнної сили Воєнною доктриною України [12, п. 4] названо воєнною безпекою України, складовою національної безпеки України, що,

на нашу думку, і є основним і єдиним об'єктом сектора безпеки України.

Суб'єкти ж сектора безпеки – це визначена законом система органів (суб'єктів) забезпечення воєнної безпеки (СЗВБ) [4].

Для визначення суб'єктів забезпечення національної безпеки у [3] пропонується адаптувати підхід західних вчених до умов України, „враховуючи таких суб'єктів СЗНБ, як ВОД, правоохоронні, розвідувальні та контрозвідувальні органи, оборонно-промисловий та науковий комплекси тощо” [3, с. 54 - 55].

Виходячи з того, що воєнна безпека і стратегія щодо запобігання та нейтралізації реальним і потенційним воєнним загрозам національній безпеці визнані складовими національної безпеки України [12, п. 4; 9, ст. 1], то і суб'єкти системи забезпечення національної безпеки (СЗНБ) та воєнної безпеки України як складової національної безпеки, на нашу думку, у певній мірі одні й ті самі. Вони визначені законами і Воєнною доктриною України [9 - 12].

У Статті 17 Конституції України вказується, що „захист суверенітету і територіальної цілісності України... є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом”. З цього випливає, що суб'єктами забезпечення воєнної безпеки і оборони держави є і повинні бути не тільки Збройні Сили, на чому іноді роблять акцент деякі теоретики і політики, а в першу чергу держава, весь Український народ, Збройні Сили України й відповідні військові формування та правоохоронні органи. Неясним проте залишається правовий статус деяких інших окреслених Конституцією суб'єктів (держави, Українського народу).

Стаття 2 Закону „Про оборону України” [10] визначає, що „оборона держави базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх ланок воєнної організації України, органів місцевого самоврядування, Цивільної оборони України, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони”. Тобто основними суб'єктами забезпечення оборони держави визначено дещо інші структури. Далі в законі [10, ст. 5 - 17] вони конкретно перелічені (**таблиця 1**). Щоправда, в законі не названо окремо Збройні Сили, а йдеться лише про інші військові формування. Але у ст. 2 говориться про воєнну організацію України, усі її ланки, тобто ще про один важливий суб'єкт забезпечення оборони держави. А у [9, ст. 4] та [12, п. 12] цей перелік сформульований дещо інакше (див. **таблицю 1**).

Аналіз цих правових положень дає підстави для висновку, що суттєвих відмінностей у переліку суб'єктів забезпечення національної і воєнної

Федір Саганюк, Ігор Романов

безпеки немає. Однак вбачається потреба уніфікувати цей перелік.

Межі сектора безпеки (об'єктивна складова) – це відповідні сфери (сектор) дій чи діяльності суб'єктів забезпечення воєнної безпеки.

У нормативно-правових актах та інших джерелах застосовуються різні тлумачення цього поняття. Як на нашу думку, в [3] правильно стверджується, що „сектор безпеки..., як правило, об'єднує (інтегрує) питання політичної, економічної, інформаційної, воєнної тощо сфер безпеки, вирішення яких забезпечуються воєнними і невоєнними методами” [3, с. 59]. На думку [13, с. 14], „безпека – стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави, а також довкілля в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз”.

Таблиця 1

Перелік суб'єктів забезпечення національної й воєнної безпеки

Суб'єкти забезпечення національної безпеки [9, ст. 4]	Суб'єкти забезпечення воєнної безпеки України [12, п. 12]
Президент України Верховна Рада України Кабінет Міністрів України Рада національної безпеки і оборони України міністерства та інші центральні органи виконавчої влади місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування Національний банк України суди загальної юрисдикції прокуратура України Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування громадян України, об'єднання громадян	Президент України Верховна Рада України Кабінет Міністрів України Рада національної безпеки і оборони України Центральні та місцеві органи виконавчої влади органи влади АРК органи місцевого самоврядування інші державні органи правоохоронні органи Збройні Сили України, інші військові формування Ставка Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України (у разі її створення) підприємства, установи та організації, які виконують завдання у сфері воєнної безпеки

Пріоритетними сферами для сектора безпеки, на думку [3, с. 56], є політична, економічна, воєнна, екологічна та інформаційна, тоді як для ВОД – воєнна безпека, що, на нашу думку, не зовсім переконливо, оскільки зазначені пріоритети для однопорядкових елементів (компонентів) сектора і ВОД тут сформульовано за різними підходами. У [3], разом з тим, допускається, що „сукупність сфер безпеки, загроза, їх пріоритетність може бути й іншою, змінюватися з часом”, що теж не ґрунтується на

законі і викликає певний сумнів, як і викладене всупереч зазначеному вище твердження, що „для України пріоритетною для сектора безпеки є внутрішньополітична сфера та відповідна сукупність загроз” [3, с. 56], тоді як законом і Воєнною доктриною визначено децю інші важливі сфери, в першу чергу – „сфера національної безпеки” [9, ст. 7-9] і „сфера воєнної безпеки” [12, п. 12, 14, 15]. Далі у цих нормативно-правових актах йдеться й про інші сфери, тобто підсистеми, у зв'язку з чим названі вище загальні сфери було б доцільно назвати сектором національної безпеки та сектором воєнної безпеки чи сектором безпеки.

Законом визначені такі сфери, тобто підсистеми (сектора національної безпеки): політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо [9, ст. 5]. Щоправда, далі в законі цей перелік подано децю інакше: вказується на зовнішньо- і внутрішньополітичну сфери, державну безпеку, безпеку державного кордону тощо [9, ст. 7].

У Воєнній доктрині України загальною (цілим) межею (сектором) діяльності суб'єктів воєнної безпеки названо „сферу воєнної безпеки” [12, п. 12 - 15]. В інших доктринальних положеннях вживається термін „воєнна сфера” [7, п. 21], але розбіжностей між ними за суттю тут не простежується.

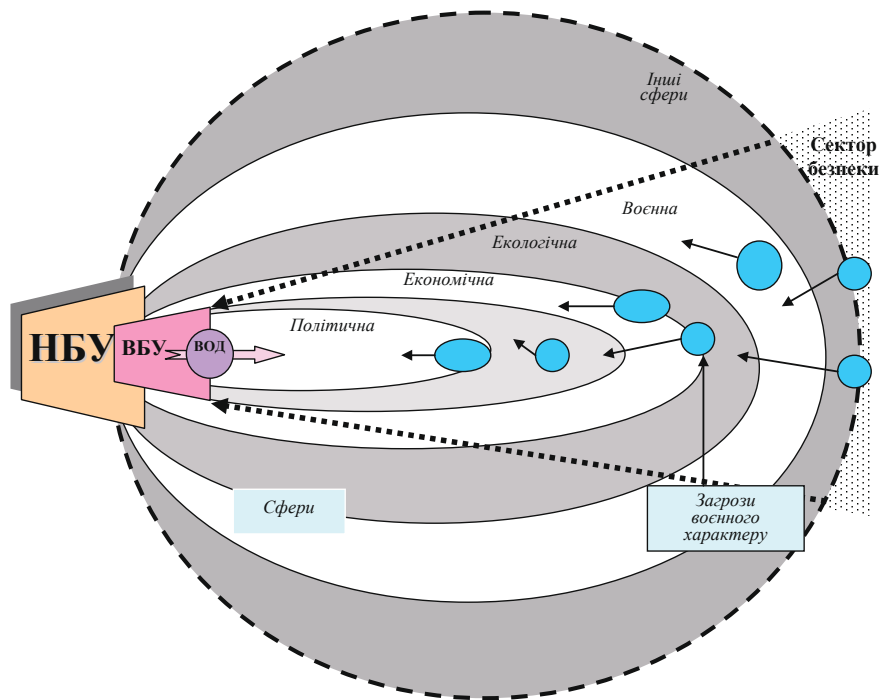
Вважаємо, що оптимальнішим все ж є термін „сфера воєнної безпеки”.

Національна безпека України має загальним компонентом (як ціле) „сферу національної безпеки”, а її складова (як часткове) – воєнну безпеку України – сферу (сектор) воєнної безпеки. Як складова національної безпеки, вона включає і відповідні підсистеми (сфери), як і ціле: політичну, економічну, воєнну, науково-технологічну, інформаційну та інші. Серед інших сфер, як уточнення, в законодавстві називаються сфера національної безпеки та оборони [9, ст. 3, 9], воєнно-технічна [12, п. 47, 48]), оборонна, військова та інші сфери (**схема 2**).

Наявність такої конструкції (моделі) сектора безпеки підтверджується, зокрема, визначеними Воєнною доктриною України та іншими нормативно-правовими актами окремими (підсистемними) завданнями та напрямками забезпечення воєнної безпеки чи діяльності її суб'єктів політичного, економічного, екологічного, власне воєнного чи військового або воєнно-економічного та військово-технічного і оборонного чи іншого безпекового характеру [12, п. 7, 12, 23-38].

Суб'єктивна (перемінна) сторона – це загрози національним інтересам воєнного характеру, тобто наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [9, ст. 1].

Сектор безпеки (сфера воєнної безпеки) України

Суб'єктивною складовою сектора безпеки України Воєнна доктрина визначає „воєнну небезпеку для України” [12, п. 4], тобто сукупність політичних, соціально-економічних, воєнних та інших зовнішніх і внутрішніх чинників, які за певних обставин і умов можуть призвести до воєнного конфлікту, що загрожуватиме національним інтересам України.

Останнім часом в нормативно-правових актах та науковій літературі з'явилася велика кількість термінів, у яких так чи інакше використовується слово „безпека”, у тому числі й щодо визначення структурних елементів (компонентів) сектора безпеки чи Воєнної організації держави [2; 3; 5; 7 та ін.]. Спільним у них, як зазначено у [2], є те, що ці поняття характеризують стан об'єкта стосовно загроз різного походження. А це свого роду складові національної безпеки (державна безпека, економічна, продовольча, екологічна, воєнна, інформаційна; безпека ядерних об'єктів, експлуатації промислових, сільськогосподарських, військових об'єктів, споруд та інженерних мереж; особиста безпека людини і громадянина тощо [9, ст. 7, 8, 9, 17].

Гарантований стан безпеки у певній сфері (секторі) досягається

завдяки виваженій державній політиці згідно з доктринами, стратегіями, концепціями і програмами щодо створення необхідних умов для послідовного зниження рівня загроз чи використання воєнної сили, що має забезпечуватися за певними стратегічними сценаріями (ситуаціями), передбаченими Стратегією воєнної безпеки України [20, с. 128].

Підходи до конструювання моделі сектора безпеки України

Ми вважаємо, що модель сектора безпеки України вже існує. Однак на законодавчому рівні вона ще остаточно не визначена.

У фаховій літературі зафіксовано п'ять варіантів підходів до взаємозв'язку „системи сектора безпеки і ВОД” (джерела не вказані) [3, с. 57].

Варіант 1 відображає тотожність (ідентичність) цих „організацій” і, відповідно, дублювання понять ВОД і сектора безпеки, а також необхідність офіційного визначення та застосування лише одного з них, що найточніше описує суб'єкт і відповідає тенденціям його розвитку.

Варіант 2 відповідає випадку цілковитої відмінності ВОД від сектора безпеки; у ньому не визначено загальних цілей, компонентів, сфер застосування, завдань, зв'язків тощо. У [3] цей варіант названо нереалістичним, оскільки „ці організаційні системи”, як правило, мають схоже призначення, спільні цілі, компоненти, зв'язки, завдання тощо.

Варіанти 3 і 4 відрізняються тільки уявленням стосовно того, що є загальним, а що – частковим. Здається, що це загальнозживаний алгоритм, який, на нашу думку, слід застосувати і при визначенні конструкції сектора безпеки як часткового стосовно національної безпеки (загального).

Згідно з варіантом 3, як зазначається у [3], Воєнна організація держави є складовою сектора безпеки. Відповідно до іншого підходу, сектор безпеки є складовою ВОД і також цілковито належить їй. Тобто за цим підходом все навпаки: загальне є часткою часткового (плутанина!). Тут же стверджується, що при варіанті 3 на сектор безпеки покладаються більш загальні та масштабні завдання з реалізації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки, ніж на ВОД, а тому, з практичного погляду, інтерес становить лише дослідження варіанта 3, якому у згаданій публікації автор приділяє основну увагу. На нашу думку, підхід за варіантом 3 в основному відповідає викладеному нами вище нормативно-правовому підходу до формулювання даної моделі.

Варіант 5 визначає наявність як загальної частини (множини компонентів тощо) у ВОД та секторі безпеки, так і частини, що має істотні відмінності. Стосовно цього варіанта у [3] зазначається, що теоретично така модель взаємозв'язку між ВОД і сектором безпеки можлива, якщо розглядати компоненти, що забезпечують такі додаткові функції, як матеріально-технічні, фінансові, культурні, кадрові, наукові, інформаційні тощо, як загальні. Основні ж функції систем, що визначають їх специфіку, та компонентів, що забезпечують їх виконання, за визначенням у [3], в

цьому випадку різні, що теж не зовсім зрозуміло.

Моделювання системи та підсистем сектора безпеки

У [3] визначено два ніби існуючі нині „радикальні погляди” щодо визначень і понять структурних елементів сектора безпеки і ВОД.

За першим з них сектор безпеки – це західний термін, який за своєю сутністю близький, якщо не тотожний, до поняття ВОД; він є своєрідною „даниною політиці євроатлантичної та європейської інтеграції, у межах реалізації якої передбачається здійснення заходів з адаптації та гармонізації національної нормативно-правової й нормативно-технічної бази до стандартів Альянсу, в тому числі з процедурних та термінологічних питань”. Тут же, без посилань на джерела, стверджується також, що термін ВОД „вважають невдалим, необґрунтованим, запозиченим у РФ, що не відповідає політиці та реальним процесам у сфері забезпечення національної безпеки України, від нього необхідно відмовитися, зробивши відповідні зміни у чинному законодавстві” [3, с. 57].

Таке пояснення [3] не зовсім коректне, бо, зокрема, із Словника основних термінів і скорочень, які використовуються в НАТО [18, с. 261 - 262], видно, що на Заході і в НАТО термін „Воєнна організація держав” використовується майже у тому ж розумінні, як і в нормативно-правових актах України. Щоправда після завершення „холодної війни” на Заході стали частіше використовувати поняття „сектор безпеки”, намагаючись, очевидно, „демілітаризувати” цю назву, що підтверджує життєвість і сформульованого у [3] варіанта 1. На нашу думку, це більш вдале формулювання.

Другий відзначений у [3] „радикальний погляд” зводиться до того, що ВОД необхідно конкретизувати насамперед щодо призначення, сутності, складу, структури, функцій, завдань, взаємозв’язків її складових, врахувавши особливості процесів її реформування в Україні, та „відмовитися від офіційно невизначеного західного терміна „сектор безпеки”, внести відповідні корективи до Стратегії національної безпеки України й інших документів, де його застосовують” [3, с. 57]. Таку тезу не можна вважати цілком науковою. Вона не ґрунтується й на чинному законодавстві, бо в Україні ці складові в певній мірі окреслені. Це стосується і викладених у [3, с. 59] інших не досить аргументованих теоретичних підходів до формування даних моделей. За твердженням [3, с. 59], у структурі сектора безпеки виокремлюють силовий блок. Але хто це робить і на якій підставі не вказано.

У [3] визначають ще дві моделі „сектора безпеки” - у „вузькому” та „широкому” розумінні. Зазначається, що „у вузькому розумінні сектор безпеки може ототожнюватися із силовим блоком, а у широкому, крім силового блоку, до сектора безпеки можуть входити оборонно-промисловий та науковий комплекси, органи державної влади і місцевого самоврядування, що відповідають за формування та реалізацію зовнішньої

і внутрішньої політики, екологічну та інформаційну безпеку тощо”, що „конкретний склад сектора безпеки, що значною мірою визначається стратегічними поглядами керівництва держави на його призначення, панівними традиціями в суспільстві, економічними та іншими чинниками” [3, с. 59]. На підтвердження цієї „наукової тези” наводяться ще чотири зовсім різні за своєю суттю та конструкцією моделі сектора безпеки [3, с. 61, рис. 6].

Як висновок з цього розмаїття й неоднозначності визначень пропонується ще зовсім інакше поняття сектора безпеки, тобто ще одна модель його структури та складу як „сукупність Воєнної організації держави, правоохоронних, розвідувальних та контррозвідувальних органів, оперативного-рятувальної служби цивільного захисту, а також організацій, підприємств та установ, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз у визначальних сферах національної безпеки політичними, дипломатичними, економічними, воєнними, спеціальними методами та засобами [3, с. 62]. Воєнну ж організацію держави пропонується визначити лише як „сукупність військових формувань та органів управління ними, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх загроз воєнного характеру воєнними методами” [3, с. 68].

„Методи”, про які йдеться у [3, с. 62, 68], досить неоднозначні, часом радикально протилежні, а „невоєнний” чи „недержавний” (несиловий блок сектора безпеки), про який йдеться у наведених у [3, с. 59 - 61] моделях, на нашу думку, недоречний.

Зовсім інакше визначення даної моделі наведено (без належної аргументації) у [7]: „Воєнна організація держави – це сукупність органів державної влади, військових та озброєних формувань, утворених відповідно до законів України, спеціальних служб, правоохоронних органів спеціального призначення, оперативного-рятувальної служби цивільного захисту, органів управління ними, підприємств, установ, закладів та організацій, діяльність яких спрямована на захист національних інтересів України від зовнішніх і внутрішніх загроз у цій сфері та від кризових і надзвичайних ситуацій” [7, с. 23].

Остання теза цього формулювання не дає можливості відрізнити воєнну безпеку від будь-якої іншої складової національної безпеки і тим самим вносить суттєву плутанину у підходах до відокремлення й визначення цих категорій та їх моделей. Під кризовою ситуацією тут пропонується розуміти „різке погіршення стану захищеності життєво важливих інтересів людини й громадянина, суспільства та держави, яке утворилося протягом короткого проміжку часу внаслідок виникнення загроз національній безпеці (інтересам)”. А з огляду на завдання ВОД, до організаційної її структури пропонується включити „орган управління – Комітет оборони, Сили, Спеціальні органи, Служби та Оборонно-промисловий комплекс”. При цьому акцентується, що „Сили і Спеціальні

органи мають статус комбатантів” [7, с. 25].

У наведених вище моделях простежується спроба підмінити „сектор воєнної безпеки” „сектором національної безпеки”, тобто часткове цілим, що, на нашу думку, недоречно, оскільки це не відповідає визначеному законодавством їх об’єкту та функціональному призначенню. Що ж стосується залучення до ВОД якогось „Комітету оборони, Сил та Спеціальних органів” та ще й зі „статусом комбатантів”, то таку модель можна застосувати лише у випадку війни (збройного конфлікту) за звичаями війни (міжнародним гуманітарним правом), якими й передбачені такі правові категорії.

Не міститься достатньо переконливого науково обґрунтованого чи правового підходу для вирішення цієї проблеми і в публікаціях службовців Міністерства оборони та Департаменту з питань воєнної безпеки Апарату РНБО України [7]. Запропоновані ними визначення Воєнної організації держави та її структури мають аналогічні відзначеним нами вище хиби й суперечності.

Слід зазначити, що виконані дослідження, особливо [3], мають певні позитиви. Це, на нашу думку, ледь не єдині серед праць, у яких робиться спроба більш-менш ґрунтовно дослідити складну безпекову воєнну проблему у всій її багатоаспектності, змодельовати її основні елементи і компоненти.

З практичної точки зору певний інтерес у цьому плані становлять і публікації фахівців РНБО України. Однак через недостатнє наукове обґрунтування визначень і моделей, певну їх спірність і невідповідність чинному законодавству, вони, на нашу думку, не дають вагомих підстав для визначення ефективних шляхів, механізмів та алгоритму вирішення непростих безпекових проблем.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що Воєнна організація держави є складовою сектора безпеки, яка вирішує питання національної безпеки переважно у „сфері воєнної безпеки” чи „секторі безпеки” [12, п. 12, 14, 15], а не лише у воєнній сфері [12, п. 4, 8, 21].

Вважаємо, що Воєнна організація України має складатися не тільки з відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань і правоохоронних органів, утворених відповідно до законів України, а й відповідного сектора оборонно-промислового комплексу, чи „військово-промислового комплексу”, як його названо в абз. 6 ст. 3 Закону України „Про оборону України”, воєнно-наукових, військово-навчальних та забезпечувальних організацій і установ та їх органів управління. У цій моделі, на нашу думку, має знайти відповідне місце і „єдине керівництво” Воєнною організацією держави чи сектором безпеки та інші основні засади державної політики у цьому секторі чи сфері воєнної безпеки.

Висновки

З викладеного видно, що наукові дослідження, як і законодавство сфери воєнної безпеки чи воєнної сфери (сектора безпеки) України і модель та структура Воєнної організації держави потребують подальшого суттєвого вдосконалення і трансформації, наближення до сучасних потреб та європейських стандартів. А це, у свою чергу, вимагає організувати роботу з підготовки та прийняття передбачених ст. 2 Закону України „Про основи національної безпеки України” та іншими законодавчими й нормативно-правовими актами Стратегії воєнної безпеки України, Концепції та закону про розвиток Воєнної організації держави, якими мають бути визначені цільові настанови, керівні принципи подальшого воєнного будівництва, а також напрями діяльності органів державної влади в конкретній обстановці у разі будь-яких загроз національним інтересам України для їх нейтралізації, а також належне наукове обґрунтування цих проблем сектора безпеки.

Література:

1. Военная мысль. – 1994. – № 3. – С. 64 – 71.
2. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: Автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К.: Ін-т проблем НБ при РНБОУ, 2007. – 20 с.
3. Стратегічна панорама. – 2007. – № 3. – С. 54 – 69.
4. Стратегія національної безпеки України. Затверджена Указом Президента України від 12.02.07 № 105/2007.
5. Державне управління сектором безпеки і оборони: теорія, практика, стратегія. – К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2007. – 218 с.
6. Oversight and Guidance: The relevance of Parliamentary Oversight for the Security Sector and its Reform. A collection of articles on foundational aspects of parliamentary oversight of the security sector. DCAF document № 4. Edited by H. Born, P. Flurri and others. Brussels / Geneva 2003. – P. 262.
7. Наука і оборона. - 2007. – № 3. – С. 23 – 27; 2008. - № 1. – С. 3 – 12.
8. Проект Концепції Системи стратегічного програмно-цільового планування процесів реформування та розвитку (трансформації) структур безпеки і оборони (сектора безпеки) України. ННДЦ ОТ і ВБ України, 2005 - 2006.
9. Закон України „Про основи національної безпеки України” від 19.06.03 № 964-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. - № 39. – Ст. 351.
10. Закон України „Про оборону України” від 05.10.00 № 2020 – III // Відомості Верховної Ради (ВВР). - 2000.- № 49. – Ст. 420.
11. Закон України „Про організацію оборонного планування” від 18.11.04 № 2198-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2005. - № 4. – Ст. 97.
12. Воєнна доктрина України. Затверджена Указом Президента України від 15.06.04 № 648.

13. **Качинський А. Б.** Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи. – К., 2003. – 366 с.

14. **Згурский М. З., Доброногов А. В., Померанцева Т. Н.** Исследование социальных процессов на основе методологии системного анализа. – К.: Наук. думка, 1997. – 221 с.

15. Доктринальні та концептуальні підходи до забезпечення воєнної безпеки держави: документи, факти, коментарі. – К.: ННДЦ ОТ і ВБ України, 2008. – 244 с.

16. Модельный Закон СНГ / Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств – участников СНГ от 24.11.01. № 18 – 13 . – М. – 2002. – 56 с.

17. **Горбунов Е. А.** Самоорганизация систем и прогнозирование военно-политических, экономических и социальных аспектов. – К.: Ника-Центр, 2005. – 320 с.

18. Словник воєнних термінів. – К.: ЦНДІ ЗСУ, 2003. – С. 11.

19. Словник основних термінів та скорочень, які використовуються в НАТО. – К.: „МП Леся”, 2004. – 568 с.

20. Стратегія воєнної безпеки України: проблеми формування / Збірник науково-аналітичних статей. – К.: НВ НА СБУ, 2007. – 142 с.